

© Марина Бабінська

(Житомир)

ПРАВОБЕРЕЖНА УКРАЇНА В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗИГМУНТА ЛЮБИ-РАДЗИМІНСЬКОГО (1843-1928)

У статті проаналізовано життєвий шлях та наукову діяльність польського історика Зигмунта Люби-Радзимінського. Основну увагу приділено дослідженням історика генеалогії, геральдики та історії шляхетських родів Правобережної України

Ключові слова: З. Люба-Радзимінський, Волинь, шляхта, Польське Товариство Геральдичне, наукові дослідження.

Біоісторіграфічні дослідження протягом останніх десятиліть зберігають статус одних із найбільш пріоритетних напрямків історичної науки. Вивчення біографії та наукової спадщини волинського історика Зигмунта Люби-Радзимінського (1843-1928) в українській та польській історіографії має фрагментарний характер і обмежується переважно довідковими статтями в енциклопедичних виданнях. З огляду на роль історика дослідженні історичного минулого Правобережної України, висвітлення зазначеної проблематики вимагає окремого комплексного дослідження.

Зигмунт Фелікс Францішек Люба-Радзимінський народився 2 квітня 1843 р. в с. Шимківці Острозького повіту. В 1859 р. вступив до Київського університету на фізико-математичний факультет, але незабаром перевівся на відділення правознавства. Проте найбільшим захопленням З. Люби-Радзимінського була історія та спеціальні історичні дисципліни. В 1862 р. на прохання матері він залишив навчання в університеті і повернувся до дому. Того ж року узяв шлюб з Анелою Чосновською [14, 303].

Протягом 1863-1864 рр. подружжя проживало в м. Львові. Перебування у Львові дозволило Радзимінському зав'язати контакти з провідними

представниками тогочасної інтелектуальної еліти регіону: В. Подем, А. Бельовським, К. Гродедебським та графом М. Дзедушинським. Останній, займаючи посаду віцекуратора Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, затвердив Радзимінського співробітником інституції.

В 1868 р. родина Радзимінських виїхала до м. Кракова і проживала там до кінця 1869 р. В цей час З. Люба-Радзимінський налагодив контакти з професорами Ю. Кремером, Ф. Скоблем та відновив співпрацю з В. Подем. З останнім З. Люба-Радзимінський співпрацював у якості секретаря, а також заміщав декілька разів відомого історика під час його популярних викладів Географії Польщі. В Кракові Радзимінський також познайомився з К. Суффчинським та З. Гльогерем. З останнім протягом 1876 р. проводив археологічні дослідження і розкопував доісторичні кургани на Волині переважно в своїх маєтках у с. Сивки та Радзиміні Острозького повіту [14, 305].

В 1876 р. З. Люба-Радзимінський був обраний депутатом від Острозького повіту Волинського дворянського зібрання в Житомирі. Перебування на цій посаді дозволило розширити генеалогічні пошуки науковця. З ініціативи З. Люби-Радзимінського було впорядковано філії інституції, а результатом багаторічної праці стала публікація російською мовою «Алфавітного списку справ волинського дворянського депутатського зібрання». Дана публікація являла собою список (близько 2000 прізвищ) волинської знаті, котра під російським правлінням виводила своє польське шляхетство протягом 1801-1901 рр. Цей цінний для геральдики матеріал був переданий до бібліотеки ім. Оссолінських у м. Львові де зберігався у фондах «Archiwum Berehskie Luba-Radzimińskich» [1, 16].

В 1877 р. поєднуючи роботу у Волинському дворянському зібранні, прекрасно розуміючи свої прогалини в zakresі історичних наук, З. Люба-Радзимінський відновив навчання в Ягеллонському університеті на філософському факультеті. 1877 р. став переломним в науковій діяльності Радзимінського. Опублікувавши в співпраці з Гльогерем результати

досліджень волинських курганів, вчений одразу розпочав нові дослідження в галузі археології, геральдики і особливо, генеалогії. Наступного року (1878) разом з Т. Земенцім та М. Хилінським створив часопис «Dwutygodnik naukowy», в якому публікував статті як під власним прізвищем, так і під псевдонімом «Drwęcy». Того ж року вчений опублікував монографію «Pietniczan», а також цінну для методології працю «O herbie Krzywaśny», що відзначалася критицизмом, який став своєрідною візитівкою подальших геральдично-генеалогічних досліджень науковця.

Активна наукова діяльність вченого не залишила довго чекати на визнання. Вже в 1878 р. З. Люба-Радзимінський був обраний членом-кореспондентом Московського Археологічного Товариства, а також членом Археологічної комісії Akademii Umiejętności в Кракові. Наступного року він став членом Антропологічної комісії Akademii Umiejętności та дійсним членом київського Історичного Товариства Нестора Літописця.

Поряд з інтенсивною науковою діяльністю протягом 1878-1879 рр. Радзимінський продовжував державну службу. Ставши з 1878 р. почесним мировим суддею Кременецького судово-мирового округу, ретельно виконував свої обов'язки. В 1879 р. його було одногосно обрано головою З'їзду мирових суддів. На цій посаді З. Люба-Радзимінський працював до 1884 р [14, 306].

З огляду на інтенсивну наукову і суспільну діяльність вченого протягом 1878-1884 рр. уваги заслуговує монографія З. Люби-Радзимінського, написана в співавторстві з київським істориком В. Руліковським «Kniaziowie i szlachta między Sanem, Wieprzem, Bugiem, Przypięcią, Dnieprem, Sinuchą, Dniestrem s równocnymi stokami Karpat osiedleni». Праця присвячена проблемі походження князів Острозьких.

В монографії неодноразово наголошувалося на ролі волинських князів Острозьких в суспільно-політичних процесах, що відбувались на території України і багатьох сусідніх країн. Автори критично проаналізували теорії походження Острозьких. Вони стверджували, що в польській історіографії

більшість вчених випроваджувала історію даного князівського роду від Галицько-Волинського князя Данила Романовича, а в російській історичній науці того періоду у розгляді даної проблематики більше схилилися до брата Данила Василька Романовича, як засновника династії Острозьких [12, 14].

Самі ж В. Руліковський та З. Радзимінський схилилися до норманських витоків князівської династії, хоча твердження про походження Острозьких від Рюриковичів підтримувались ними лише частково. Однак цінність даної праці полягає у спробі прослідкувати історію Острозьких починаючи від середини XIV ст.

1880 р. відзначився в кар'єрі науковця участю в засіданнях I З'їзду польських істориків у Кракові. Того ж року Радзимінський став дійсним членом Академії геральдично-генеалогічної в м. Піза, а в 1883 р. – членом Історичної комісії *Polskiej Akademii Umiejętności* [14, 307].

У 1883 р. урочисто відзначалася 200-та річниця Віденської перемоги. З. Люба-Радзимінський долучився до святкувань і підготував до виставки пам'яток в Кракові свої напрацювання: «*Materyały do historyi oblężenia i obrony Lwowa w 1672 r.*» та «*Sobieski Jan król. Listy do Aleksandra Polanowskiego i niektóre szczegóły z jego życia*».

Праця «*Materyały do historyi oblężenia i obrony Lwowa w 1672 r. z dodaniem kilku szczegółów odnoszących się do życia i spraw domowych Jana Eliasza z Łąki Łąckiego, chorążego ziem pruskich, generał majora wojsk JKМ. cudzoziemskich, ówczesnego komendanta Lwowa.*» присвячена подіям облоги Львова турецькими військами султана Мегмета IV в союзі з українським гетьманом Петром Дорошенком 1672 р.

Захопивши у серпні 1672 р. Кам'янець-Подільський, 230-тисячне військо під командуванням Капудан-паші вже у вересні підійшло до стін Львова. В умовах відступу польської армії, та загальної паніки, яка охопила місто, львів'яни прийняли рішення заплатити викуп. Капудан-паша вимагав викуп у 80 тисяч талерів. Місто могло сплатити лише 5 тисяч, саме тому, як

гарантію повної виплати турки взяли в заручники десятиох жителів Львова [4, 28].

Автор рішуче відмовлявся називати свою працю «монографією», наголошуючи, у першу чергу, на джерелознавчому значенні публікації. Джерельною базою дослідження стали спогади безпосереднього учасника описуваних подій львівського бургомистра Бартоломея Зиморовича «*Leopolis Russiae Metropolis, a Turcis, Tataris, Cosacis, Moldavis, Anno M. DC. LXXII. hostiliter obsessa, a Deo mirifice liberata Anno Domini 1693. Cracoviae, Typis, Universitatis*», яка вже була перекладена раніше іншими істориками, такими як Ігнаці Ходинецький, Дионізієм Зубрицьким, котрі в своїх працях навмисно пропускали «небажані» для шляхти подробиці і описи [4, 2].

Характеризуючи ситуацію у Львові 1672 р. автор відмітив: «...абсолютне спустошення скарбу, брак засобів оборони, голод, традиційне для недалекого минулого небажання великополян поспішати на допомогу південно-східним краям Речі Посполитої, внутрішній розбрат, втечі, плач, розпач; до всього ненависний всіма недолугий король, який вагається – майже трьохсоттисячна армія неприятеля в краю, а проти нього? – двохтисячна горстка оборонців, – то образ епохи, котра передувала облозі та обороні Львова...» [4, 9].

Важливим джерелом для написання даної праці стали листи одного з найвідоміших учасників польсько-турецької війни 1672-1676 рр., майбутнього короля Речі Посполитої Яна Собеського. Хоча врятувати Львів йому так і не вдалося, Зигмунт Люба-Радзимінський наголошував на винятковій ролі гетьмана, котрого називає «мстителем народу» в подальшій успішній військовій кампанії жовтня 1672 р., відомій в польській історіографії як «виправа на чамбули», в ході якої окрім ряду міст із татарського полону було звільнено 44 тисячі українців, а також переможній Віденській кампанії 1683 р.

1884 р. став знаковим у науковій кар'єрі З. Люби-Радзимінського. Залишивши посаду голови З'їзду мирових суддів, маючи більше часу для

наукових досліджень, вчений розпочав працювати одразу над двома монографіями, які в майбутньому прославили його ім'я на теренах української та польської історичної науки «Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie» та «Monografia XX. Sanguszków».

В своїх дослідженнях автор зробив спробу витікати одного з найвідоміших українсько-литовських магнатських родів Волині, князів Сангушків. З XV ст. рід мав великі маєтності на Волині, а також на Поділлі, Брацлавщині та у Малопольщі і посідав помітні державні уряди у Великому князівстві Литовському та Речі Посполитій. Сангушки були православними, але згодом перейшли в унію та католицизм. Праця була розпочата на прохання князя Романа Сангушка, з котрим З. Люба-Радзимінський підтримував дружні відносини.

Джерельною базою дослідження стали документальні зібрання з архіву Сангушків у м. Славута та документи інших приватних і публічних архівних установ. Кінцевою метою Радзимінського було написання прикладної критичної монографії роду Сангушків. На початковому етапі дослідження передбачалося зібрання та критичне опрацювання документальних джерел. Саме тому першою світ побачила монографія «Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie», написана в співпраці з П. Скобельським та Б. Горчаком. Перший том праці вийшов у 1877 р [3].

«Monografia XX. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta Fedora Olgierdowicza X. Ratneńskiego» стала підсумком багаторічних наукових пошуків З. Люби-Радзимінського. Автор детально проаналізував усі відомі теорії походження роду. Існувало декілька версій походження роду Сангушків: одні вважали родоначальником його Любарта Гедиміновича, інші (цю версію підтримував З. Люба-Радзимінський) – Федора Ольгердовича. Любарт Федір Ольгердович був наймолодшим сином князя литовського Ольгерда та княгині Марії Вітебської. Мав у своєму володінні містечка Ратно, Кобринь, Любомль, про що згадується у «Літописі Биховця» [5, 4].

Нащадками князя Федора, З. Люба-Радзимінський називав роди Кобринських, Кроснічинських та Сангушків. «Monografia XX. Sanguszków» висвітлює історію роду та його гілок Коширської та Несухоїжської, містить генеалогічні таблиці, а також карту із зазначеннями володінь Сангушків на Волині, Поділлі та Брацлавщині. Перший том було видано у 1906 р. коштом князя Романа Даміана Сангушка.

В 1881 р. З. Люба-Радзимінський у якості представника поміщиків Кременецького повіту приймав участь в роботі т. зв. «єврейської комісії» в м. Житомирі, де неодноразово висловлював свою незгоду з урядовою політикою в національних питаннях. В 1890 р. на виставку, присвячену 25-річчю Археологічного Товариства у Москві Радзимінський надіслав власну колекцію предметів, що належали до епохи кам'яного віку, знайдених в Радзиміні та Сивках. В 1893 р. як делегат від Волинського Статистичного Комітету З. Люба-Радзимінський взяв участь в роботі ІХ Археологічного з'їзду у м. Вільно, виголосивши дві доповіді: одну, присвячену характеристиці пам'яток кам'яного віку на Волині, іншу – критиці поглядів Лонгінова в справі походження князів Сангушків. Того ж року вчений став дійсним членом Історичного Товариства в Санкт-Петербурзі [14, 309].

В 1899 р. З. Люба-Радзимінський був затверджений дійсним членом Волинського Статистичного Комітету і публікував свої праці в «Памятной книге Волынской губернии» протягом 1900-1901 рр. В 1904-1911 рр. як представник Заславського повіту приймав активну участь в роботі земств на Волині. Починаючи з 1902 р. вчений дедалі більше часу проводив у Львові, працюючи над публікацією «Monografii XX. Sanguszków». З 1904 р. вчений оселяється у Львові, але при цьому не припинив діяльність у земствах Волинської губернії.

Після переїзду до Львова З. Люба-Радзимінський долучився до роботи Towarzystwa Historycznego, входив до його правління, і врешті-решт, був удостоєний почесного членства в інституції. В останні роки життя був активним співробітником «Kwartalnika historycznego», одним із

найавторитетніших знавців історичних джерел, які містилися в багатих особистих зібраннях вченого.

В 1906 р. відомий автор «Monografii XX. Sanguszków» долучився до створення у Львові Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. Радзимінський головував на першому установчому зібранні в 1908 р. та став першим віцепрезидентом Товариства. В 1911 р. вчений був обраний президентом Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. В 1925 р. до відзначення 60-ї річниці наукової діяльності З. Люба-Радзимінський став почесним президентом Товариства [10, 195].

Основною метою діяльності Polskiego Towarzystwa Heraldycznego було видання та публікація історичних матеріалів джерелознавчого, геральдичного, генеалогічного, сфрагістичного характеру, наукових опрацювань та записок у названих галузях історичної науки. На сторінках згаданих часописів Товариства «Miesięcznik Heraldyczny» та «Rocznik Towarzystwa Heraldycznego» друкувалися історичні розвідки науковців з Австро-Угорської, Російської імперії, Німеччини, Швейцарії, Франції. [15, 177].

Однією з найбільш обговорюваних проблем в товаристві стала полеміка щодо походження князів Несвізьких, котра започаткувалася в 1911 р. на сторінках «Miesięcznika Heraldycznego» зі статті Юзефа Пузини «O pochodzeniu kniazia Fed'ka Nieświzkiego». Ю. Пузина відзначався безапеляційністю та гостротою суджень. У згаданій статті автор поставив завданням дослідити історичні витоки родини князів Збараських, а також споріднених із ними Вишневецьких, Порицьких, Воронецьких [11, 43]. Протягом 1911 – 1914 рр. на шпальтах часопису на цю тему було опубліковано 11 статей. Після закінчення Першої світової війни дискусія, яку часто називають «генеалогічною війною» продовжилася.

Сутність проблеми полягала в тому, що стосовно походження князя Федора Несвізького існувало кілька гіпотез. Версія, яку підтримував Ю. Пузина проголошувала князів Збараських та Вишневецьких нащадками

литовської династії Гедиміновичів, а князя Федька Несвізького ототожнювала з князем Федором Корибутовичем. По суті це була стара офіційна думка польської історіографії до другої половини ХІХ століття, яку зробив спробу спростувати К. Стадницький. Він стверджував, що предком князів Збаразьких слід вважати Дениска Мукосейовича, котрий володів Збаражем з 1442 р. [11, 48].

Ще одну версію висунув Ю. Вольфф. Він стверджував, що Федько Несвізький походив з князівського роду Несвізьких (назва від м. Несвіча на Волині), перші відомості про яких з'являються з першої половини ХІІІ ст., а саме повідомлення про участь та загибель князя Юрія у битві на р. Калка. Подібну позицію зайняв і З. Люба-Радзимінський [8, 150].

З. Люба-Радзимінський відзначав спосіб, яким називали самі себе обидва князі: Федір Корибутович в більшості документів зветься повним іменем та по-батькові. Федько ж Несвізький, жодного разу не називається по-батькові, завжди виступаючи саме з такою «зменшувальною» формою свого імені. Аналізуючи згадки про Федька Несвізького та Федора Корибутовича протягом 1432 р., вчений дійшов висновку, що мова у них не може йти про одну й ту ж особу.

В той час, коли Федько Несвізький, староста Брацлавський воював на боці князя Свидригайла, захищаючи Східне Поділля від польських військ, Федір Корибутович перейшов на сторону його князя Зигмунта Кейстутовича [7, 198]. З. Люба-Радзимінський, заперечував гіпотезу К. Стадницького, але критикував позицію Ю. Пузини, особливо його ставлення до інших теорій з даної проблематики, як до «вигаданих легенд» не підкріплених фактичним матеріалом [6, 94].

Проблемі використання титулів «kniaź» і «książe» Радзимінський присвятив статтю, опубліковану 1908 р. в «Miesięczniku Heraldycznym». Публікація стала своєрідною відповіддю на рецензію німецького історика А. Брюкнера, вміщену в «Kwartalniku historycznym» [2, 698], де обґрунтовувалося твердження, що русько-литовські роди, які

послугувалися титулом «kniaź» займали положення «ненабагато вище від заможних селян». З. Люба-Радзимінський на підставі широкої документальної бази, а також праць Т. Чацького, А. Яблоновського, К. Стадніцкего, Ю. Вольфа довів, що Волинська та Галицька знать, яка використовувала титул «kniaź» належала до найвищих прошарків феодальної аристократії регіону [9, 54].

З. Люба-Радзимінський був визнаним науковцем, джерелознавцем, архівістом та громадським діячем. Творчий доробок вченого відзначається значною кількістю публікацій на різну тематику. Його монографії «Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie» та «Monografia XX. Sanguszków» до сьогоднішнього дня залишаються одним із найбільш авторитетних досліджень в галузі. Діяльність історика в царині геральдики, генеалогії та загальної методології історичної науки заклала фундамент для нових досліджень історії Правобережної України. Саме тому життєвий шлях та наукова спадщина З. Люби-Радзимінського заслуговує на окрему увагу сучасних дослідників.

Джерела та література:

1. Dąbkowski P. Archiwum Berehskie Luba-Radzimińskich / Przemysław Dąbkowski. – Lwów: W Księgarni Gubrynowicza i syna, 1919. – 32 с.
2. Hirschberg A. Maryna Mnischówna (rec. przez A. Brücknera) // Kwartalnik historyczny. – 1907. – Z. 4. – S. 693-698
3. Luba-Radzimiński Z. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Zygmunt Luba-Radzimiński. – Lwów: W drukarni Instytutu Stauropigiańskiego, 1887. – T. 1 (1366-1506). – 231 s.
4. Luba-Radzimiński Z. Materyały do historyi oblężenia i obrony Lwowa w 1672 r. z dodaniem kilku szczegółów odnoszących się do życia i spraw domowych Jana Eliasza z Łąki Łąckiego, chorążego ziem pruskich, generał majora wojsk JKМ. cudzoziemskich, ówczesnego komendanta Lwowa / Zygmunt Luba-Radzimiński. – Kraków: W drukarni «Czasu» Fr. Kluczyckiego I Sp., 1884. – 60 s.

5. Luba-Radzimiński Z. Monografia XX. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta Fedora Olgierdowicza X. Ratneńskiego / Zygmunt Luba-Radzimiński. – Lwów: Nakł. X. Romana Sanguszka, 1906. – T. 1. – 845 s.
6. Luba-Radzimiński Z. Jeszcze w sprawie Fed'ka Nieswizkiego / Zygmunt Luba-Radzimiński. // Miesięcznik Heraldyczny. – 1912. – Nr. 5-6 – S. 93-95
7. Luba-Radzimiński Z. Itinenerarze kn. Fedora Korybutowicza i kn. Fed'ka Nieswizkiego / Zygmunt Luba-Radzimiński. // Miesięcznik Heraldyczny. – 1913. – Nr. 11-12 – S. 194-200
8. Luba-Radzimiński Z. W sprawie Fed'ka Nieswizkiego / Zygmunt Luba-Radzimiński. // Miesięcznik Heraldyczny. – 1911. – Nr. 9-10 – S. 142-150
9. Luba-Radzimiński Z. O tożsamości tytułów «kniaź» i «książe» w dawnej Rzeczypospolitej / Zygmunt Luba-Radzimiński. // Miesięcznik Heraldyczny. – 1908. – Nr. 4 – S. 49-55
10. Pierzchała L. Kronika Polskiego Towarzystwa Heraldycznego / Ludwik Pierzchała. // Miesięcznik Heraldyczny. – 1933. – Nr. 12. – S. 193-203
11. Puzyna J. O pochodzeniu kniazia Fed'ka Nieswizkiego / Józef Puzyna. // Miesięcznik Heraldyczny. – 1911. – Nr. 4. – S. 43-48
12. Rulikowski W., Luba-Radzimiński Z. Kniaziowe i szlachta między Sanem, Wieprzem, Bugiem, Prypetią, Dnieprem, Siniuchą, Dniestrem i północnymi stokami Karpat osiedleni: opowiadania historyczne, heraldyczno-genealogiczne i obyczajowe W. Rulikowskiego i Z. L. Radzimińskiego / Wacław Rulikowski, Zygmunt Luba-Radzimiński. – Kraków: Drukarnia Wł. L. Anczyca, 1880. – 65 s.
13. Semkowicz W. Rozwój nauk pomocniczych historii w latach 1886-1936 / Władysław Semkowicz. – Lwów: Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1937. – 33 s.
14. Sochaniewicz K. Ś. p. Zygmunt Luba Radzimiński / Kazimierz Sochaniewicz. // Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie. – 1928-1929. – T. IX. – S. 301-318
15. Toczek A. Czasopismo historyczne we Lwowie (1867-1918) / Alfred Toczek. // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX - XX w. / [pod red.

Maternickiego J., Zaskilniaka L.] - Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. - Т. 3. S. 175-198.

Марина Бабинская

(Житомир)

В статье проанализирован жизненный путь и научная деятельность польского историка Зигмунта Любы-Радзиминского. Основное внимание уделено исследованиям историком генеалогии, геральдики и истории шляхетских родов Правобережной Украины.

Ключевые слова: З. Люба-Радзиминский, Волынь, шляхта, Польское Геральдическое Общество, научные исследования.

Maryna Babinska

(Zhytomyr)

The article is devoted to the vital way and scientific activity of Polish historian Zygmunt Luba-Radziminsky. Basic attention is spared to the research of genealogy, heraldry and history of noble families of Right-bank Ukraine.

Key words: Z. Luba-Radziminsky, Volhynia, gentry, Polish Heraldry Society, scientific researches.

До редакції надійшла 24 квітня 2012 р.